

A DEFTEREKRŐL.

SZILÁDY ÁRON,

LEV. TAGTÓL.

P E S T,

EGGENBERGER FERDINÁND M. AKAD. KÖNYVKERESKEDÉSE.

(HOFFMANN ÉS MOLNÁR.)

1872.

A D E F T E R B E K R O J

P E S T

REGNERERERER FERDINAND M. ARAD. KÖNYVTÁRSZÁM

LIBRARY OF THE

A DEFTEREKRŐL.

(Olvastatott a m. t. akadémia 1871. febr. 20-án tartott ülésén.)

A kézirat egymásból folyó betűi és a nyomda-betűk közt mindig létező kisebb nagyobb különbség mindenki előtt ismeretes. A latin betűket használó népek közt nem egy van — mint épen mi is, mely betű-összetételhez vagy egyéb módhoz kénytelen folyamodni, hogy azon hangjait, melyeknek megfelelő jegyeket az elfogadott alphabetben nem talált — kifejezhesse. Ezen sajtászerű módok rendszeren ugyanannyi sajtáságot okoznak a betűk összekötésében s összevéve együtt meglehetősen általános jellegévé válnak az illető nyelv kézíratainak, melyek még az írók egyéniségétől is kénytelenek egyet mást örökölni. A más nyelvű olvasó azonnal észreveszi az idegen vonásokat s biztosan csak úgy haladhat rajtok, ha egyszersmind érti is a mit olvas.

Az iszlámra tért népek kevésbé lehettek el az arab írás-jegyek nélkül, mint a keresztyénség a görög vagy latin betűk nélkül. A Koránt moszlimnek csak az eredeti nyelven lehet olvasni. Ha mi a keresztyénség befolyása alatt egyszer csak azon vettük észre magunkat, hogy rovás betűinkről lemondtunk; csuda-e, ha a tüzzel vassal terjesztett iszlám még kevésbé kedvezett a nemzeti művelődés sok más eszközei s tényezői közt, a fejlettség különböző fokán állott s behódolt népek írásjegyeinek?

Mennyibe került nekünk a latin jegyek elvállalása, mit áldoztunk fel értök hangjaink természetéből, mi változásokat idéztek azok elő kiejtésünkben, — ma már nem vagyunk képesek meghatározni. Hogy azon népek nagy része, melyek a sokkal tökéletlenebb arab írásjegyeket voltak kénytelenek elfogadni, — bár az írással kevesebbet vesződtek s ennél fogva a kiejtésben több sajátságát őrizhették is meg nyelvöknek, — az írás molokhjának szintén sok áldozatot hoztak: ezt az arab betűk s anya nyelvök közt mai napig folyton tartó küzdelem magában is eléggé bizonyítja.

Az arab betűket használó író kezének az írás külső jellegét tekintve azonban meglehetősen szabad választása van azon legalább is hat egymástól eltérő írásmódban, melyek ugyanazon betűket elég változatosan alakítják. Minden nemzet sőt minden egyes író azon írásmód szerint idomithatja betűit, a melyik tetszését inkább megnyeri s keze vonásaival közelebbi rokonságban látszik állani. Ezt bizonyítják a különböző vidékek s népek kéziratái, erről tanúskodnak a különböző törzsek s nemzetek főnökeinek, fejedelmeinek pénzei is.

Egyik másik kort meglehetősen jellemzi a benne divatos írásmód, mint szintén egyik másik nemzetet vagy dynastiát is az, a melyhez ha nem is állandóan, de legalább hosszabb ideig ragaszkodott. Ezen ragaszkodásra vagy divatra azonban nem mindig a belső hajlam és előszeretet sarkalta a moszlim népeket. A mint maga az iszlám és arab írás-jegyek elfogadása első sorban külső erőhatalom nyomásának tulajdonítható, épen ily külső, alaki befolyás eredménye az, hogy bizonyos iratok s kivált hivatalos irományok csaknem kivétel nélkül egyik vagy másik írásnemben készültek. Keleten a forma különben is mindig szorosabban függött össze a lényeggel, s ha nagy rázkódásokat előidézett események a nagyobb dolgokra nézve roppant változásokat s átalakulásokat okoztak is, melyeknek emberi erő és szokás ellen nem állhatott: csekélyebb fontosságú rész-

leteknél annál örömeőbb ragaszkodott a hagyományokhoz s ősi szokáshoz a conservatismusra hajló szellem.

Ujítással magát a prófétát sem mindenben lehet vádolni. A Korán legnagyobb része nem egyéb kölcsönzésnél. Kelet költői nem kapkodnak az új képeken s hasonlatokon, leginkább megvannak elégedve magokkal — mert tudják, hogy legnépszerűbbek — akkor, ha egy-egy általánosan ismert hasonlatot ügyesen tudnak elsajátítani. Az alkalmazás dicsőségét többre becsülik, a feltalálás kétes sikerénél. — Kelet hódítói az iszlám hódításai után ezéjüket érték, ha ellenfelük bukása után helyette parancsolhattak. Vetélytársaik hatalmát megsemmisítették, hogy a magokét érvényre juttathassák, de nemzeti szokásoknak, hagyományoknak s az elébbeni úr alatt divatozott intézményeknek megsemmisítésére nem hogy nem törekedtek sőt uralkodásuknak legtermészetesebb alapjaul tekintették, a mennyiben azok maradása a változás, ujítás által előidézhető mozgalom ellen leginkább biztosította hatalmukat. Kelet moszlim népei hasonlóan örömeest maradtak a szokás mellett s a mit lehetett akkor is megtartottak a régiből, midőn arra többé mi sem kényszeríti őket és ha ujításra adták is magokat, az sohasem volt gyökeres ujítás, legfeljebb a kényelem valamivel nagyobb, de sohasem teljes mértéke által követelt csekély változtatás. Épen ezért azt, hogy az iszlám a haladásnak nem valami hathatós előmozdítója, ma közel 13 százados fenállása után sem késő constatalni.

A töröknyelvű népek életéből erre akárhány példát lehetne idézni. Éles ész, vitézség, kitartás, rokonaival együtt az oszmanlinak is jellemvonásai közé tartoznak; államalapító s fentartó képesség sem hiányzott a nyers erő és szám mellett: s hogy e tulajdonok daczára hatalma mégis oly korán hanyatlásnak indult, főleg az iszlám rá nehezedeő nyügének róható fel. Szelleme rabságra volt kárhoztatva s abban is maradt; assimiláló hatalma egyedül anyagi erejében nyilatkozott s így állandó sikert nem is biztosíthatott; támadásai

győzelemmel végződtek, védelemre sohasem gondolt, mert a megtorlásra mindig elég erősnek érezte magát.

A szétmállott szeldsuk birodalom romjain a XIII. század utolsó tizedeiben életre kelvén az oszman dynastia, mindjárt kezdetben a terjeszkedésre gondolt. Hatalma tudatában a hódítást tekintette feladatának s ezzel lévén elfoglalva, meg különben sem látván szükségét az ujításoknak, átvette a felbomlott birodalom szerkezetét — a hűbérrendszert, a minek különben eredetét is köszönheté, mivel az alapító Oszmán bég az utolsó ikoniumi szeldsuk szultán Alaeddin hűbérese volt. Ehhez járult még az is, hogy az elenyészett dynastia szintén a török fajhoz tartozott s Oszmánnak nem volt oka magát idegen örökösnek tekinteni, mert a szeldsukok alatt már az utolsó években 1270—80 táján határozottan török-szellemű változtatások történtek a kormányzat némely ágaiban. Változtatásokat említék csupán, mert — mint érintém már — gyökeres ujításról itt sem lehet beszélni.

Ilyennek mondható az, hogy az állam számvitele, az adókönyvek, naplók, lajstromok, az úgy nevezett defterek, rúznámcsék 1270 körül Aszádeddin szultán alatt nem tiszta persa nyelven többé mint addig, hanem törökkel vegyes persa nyelven vezettettek. E szokást átvette Oszmán s az általa alapított birodalom hű maradt hozzá mai napiglan.

Ilyen fél török fél persa nyelven szerkesztett defterekben conscribáltatott hazánk is nyomban mindjárt a török hódítás első éveiben; ily összeírások alapján adózott a hódoltság az egész török uralom ideje alatt; így vezették a kiosztott hűbérekről szóló naplókat, vám-, rév-jövedelmek jegyzékeit, vár-örségek létszámát, azok zsoldjára s egyéb szükségeire tett kiadásokat, hadiszerek leltárát stb., szóval az országunkban üzött török gazdálkodás összes számvitelét. E korból maradt fen nálunk maga a defter szó is, mely névvel nevezik például Erdélyben maig is a kisebb kereskedők üzleti könyveiket.

A defterekben használt írásmód a legnehezebben olvashatók egyike. Ha ezt a keverék nyelvnek — mely persán s törökön kívül még arab szavakkal is él s ezeket tetszés szerint hol török hol persa ragokkal s képzőkkel fűzi össze — rendszertelen furcsaságaival szemléljük: egy pillanatig sem csudálkozunk a felett, hogy ezen hazánk török-kori viszonyait illetőleg oly fontos adatokat tartalmazó források mindeddig használatlanul sőt azt mondhatjuk ismeretlenül maradtak. Mert ha a velök foglalkozó megküzd a sziják a vagy szijákat írás nehézségeivel, megszokja a sajátosságos nyelvet s különösségeit: még mindig megfejtendő talányok gyanánt állnak előtte azon ma már egy részben csak puszták s határrészek által viselt magyar helynevek s gyakran személynevek is, miket a magyar nyelvet ritkán értő török saját nyelvén a legtökéletlenebb írás-nem szerint jegyzett fel.

A sziják írás annyira rendes a defterekben, hogy a legritkább esetek közé tartozik, ha egy-egy defterben a szijákával különben nagyon közel átyafiságban álló kirm a, vagy az inkább eltérő neszkhi és diváni írásmódokat leljük. Betűi szegletes, tördelt alakúak; a betűk összekötése és különállása nem mindig szabályszerű, némely betű a szó végén csaknem bele olvad az előtte álló betűbe, míg más betűk a szó végén úgy iratnak mintha nem ultimák, hanem penultimák volnának. Az arab írásjegyek egyik lényeges része a diacriticus pontok, még pedig annyira, hogy két, három, sőt hat betűnek is van ugyanazon alakja s csupán az alatta vagy felette álló egy, két, három pont tünteti elő a betű mivoltát s értékét. E diacriticus pontok a sziják írásban rendszeren hiányzanak s ha néhol előfordulnak is, az egy és két pont alig megkülönböztethető. Épen így, mondhatni, még rendesebben hiányoznak a különben is elégtelen vocal-jegyek, úgy hogy többnyire számtalan módon olvasható consonans-csoport áll a defter szavaiban az olvasó szeme előtt. Ehez járul még a defterek kivételt nem szenvedő alakja, a hosszában összehajtott ívek által gyakran kö-

vetelt betűzsúfolás és szórövidítés, mi miatt egy szóból csak az első vagy utolsó betű s hely kimelésből az is az előtte álló szóhoz ragasztva iratik. Számok kifejezésére a számjegyek és betűk, ez utóbbiak a rendes betű-kötéstől eltérő összefüzéssel — vegyesen használtak.

Hogy az itt rövid jellemzésül mondottakat példákkal világosítsam, nem fordulok az idegen nyelvű s így helyneveinket nem ismerő orientalisták műveihöz. Bőven idézhetnék azokból, de feleslegesnek tartom, mert hiszen a mindennapi élet azt mutatja, hogy a tudományos nyugatra nézve helyneveink olvasása s helyes kiejtése akkor sem könnyű ha latin betűkkel van dolga. — Sokkal meggyőzőbbnek vélem az egykorú példákat, s miután ilyeneknek sem vagyunk híjával, — alapul veszem azon a n. muzeum könyvtárában található 1572-dik évbeli magyar másolatot, melyet Szalay László egykor azon óhajással bocsátott közre¹⁾, hogy a hibásan olvasott nevek helyreigazíttassanak. Szalay híven adja az eredetit s olvasása helyességéhez semmi kétség sem férhet.

Miután a deftereknek csak nyelvtudományi s alaki ismertetését tűztem magam elé feladatul, nem czélom az egész lajstrom helyreigazítása. Ezen Szalaynál 6 lapra terjedő közleményből csak egynehány példát kívánok felmutatni a defterbe irt helynevek lehető és kellő olvasására.

A catalogus possessionum

stb. szerint :

Helyesen olvasva :

Mezetala	=	Tisza-Bala
Bezeboj	=	Tisza-Bő
Szamárgyete	=	Szent-Margit
Bethe	=	Tédej
Szénás	=	Szigeti

¹⁾ Adalékok a magy. nemz. történetéhez a XVI. században. Pest 1859. 200 s köv. 1.

Felős	=	Földes
Zapoly	=	Szajol
Talangyoz	=	Bagos
Brod	=	Bozsód
Zakháza	=	Czibakháza
Marék	=	Nagyrév
Aszúfa	=	Inoka
Gyedreg	=	Kürt
Gyutagyan	=	Kengyel
Terdetergoge	=	Tót-Turgony
Tarkő	=	Túrkevi
Törekd	=	Túrkedd
Győnes	=	Köteles
Tadvár	=	Nádudvar
Karadaj	=	Füred
Csengő	=	Csökme
Böten	=	Bojt
Gyemeres	=	Kenderes
Varjas	=	Vértés
Agas	=	Álmos(d)
Kopolbász	=	Kápolnás
Zeltekház	=	Szegegyház
Gyenoza	=	Vésztő
Nagy Feltó	=	Nagy-Kálló
Tarcsaháza	=	Dancsháza
Ata Torda	=	Rét-Torda
Zamarin	=	Szent-Márton
Löcse	=	Bócsa
Hanban	=	Fábián (sziget)
Csóiszállás	=	Kis-Ujszállás
Zamazkin	=	Simai-Sziget
Naglas	=	Téglás
Mirilház	=	Nyíregyháza
Tót	=	Büd
Csop	=	Dob stb.

A felhozott példák azt gondolom eléggé mutatják, hogy mily változatossággal lehet egy ugyanazon betűt másnak olvasni, mint a valóság kíváná. Ebből egyszersmind az is sejthető, hogy a hibásan olvasott nevek helyreigazításában a puszta combinálás még nem sokat segít, mert gyakran egy-egy név egészen más felfogás szerint íratott a kjátibok által mint azt mi vagy talán más arab betűkkel írni tudó nem török is leírná. Megemlítem példaül a sűrűn előforduló Mindszent helynevet. Ki ezt közölünk ma arab betűkkel írná le, valószínűen mindszent- vagy mintszentnek írná; míg a török a *dsz*-et vagy *tsz*-et *cz*-nek hallván *cs* betűvel adta vissza s a végső *t*-t vagy világosan *d*-nek írta vagy mint a szavak végső betűit a defterekben általában szokás oly gond nélkül vetette oda, hogy az olvasó az előbbi betűk folytán azt leghajlandóbb *d*-nek s e miatt az egész szót meszdsíd-nek magyarosan mecsetnek olvasni, mivel az *i* és *n* betűk pontjaik nélkül egymás mellé írva az *sz* betűt a defter írás pontatlanságának nagyon felróható csekély hiánnyal helyettesítik (مسجد — مسجد).

Még kevésbé képzelhető s indokolható alakban is fordulnak elő helyneveink, mire szintén csak egy példát hozok fel. Veresmart baranyai falu a 16. században népes és egyik török nahijének (járásnak) főhelye, következetesen Felesmartnak íratik, de természetesen úgy írva, hogy még oly jeles orientalista is mint Flügel, ki a bécsi cs. könyvtár keleti kéziratairól a legujabb catalogust készítette, rendesen Felső Merá-nak, míg mások Feles Máriának s Feles Márának olvassák.

Hogy a nem magyar orientalista előtt mily végetlen sora áll a csaknem megfejtetlen talányoknak; az 1572-diki magyar másolatból idézett példák s a most említettek után is gyanítható. Azonban tévedne, ki azt hinné, hogy nekünk magyarokul épen nehézségekkel sem kell küzdenünk, — legalább a helynevekre nézve. Ha magyar helyneveink kiolvasása annyira könnyű volna is, a menyire nem az;

még mindig elég kutatni való marad az elpusztult s ma már néhol csak puszták, határrészek, dülők stb. neveiben fennmaradt, vagy névleg is elenyészett helyek nevei körül. — Ha elgondoljuk, mily kevés történt eddig hazánk régibb geographiája földérítése érdekében s hogy mily csekély figyelemben részesíti ezt ma is nagy része a sokszor érdemetlenül is dícséretre méltatott monographiák szerzőinek: nem csudálhatjuk, ha nem csak az idegen Hammer, hanem a magyar Gévay is mélyen hallgatott a defterekről, noha arról, hogy ezek a bécsi cs. könyvtárban őriztetnek, kétségkívül mindketten tudomással bírtak.

Helynévtáraink, jól tudjuk s tapasztalhatjuk, hogy kivétel nélkül csak a mai állapotokat tartják szem előtt. Régészeti helyszínelésünk nem juthatott még odáig, hogy a megjelölt névtelen pontok nevei után tudakozódjék. A Koller, Balássy és mások által egyes vidékekre vonatkozó közlések tartalmazzanak ugyan a defterek hüvelyezőire nézve érdekes adatokat, de teljes repertoriumoknak az illető tájékok tekintetéből sem mondhatók, mivel mint egyik másik korbeli egyházi schematismus helynévtárai sok olyat mellőztek a maguk korában, a mi a török adózási lajstromokból nem maradhatott ki. — A Hunyadiak kora 6-dik kötetének mai napig megjelent első fele az egyedüli mű, melyre a 16. század magyar geographiájával bajlódó bűvár legnagyobb reménységgel tekinthet, — már a kor közelségénél s a munkának az egész országra kiterjedő tervénél fogva is: de ha egyik kezében a 16. századi deftereket s másokban ezen nagy becsű, nagy gonddal s criticával rendezett adattömeget tartja, ennek nem egész voltától eltekintve is kénytelen érezni, hogy deftereivel sokszor egyedül áll azon hazai téreken, melyeken nemcsak a hódoltság korának hiedelme szerint fű nem nőtt a török harczosok lova patkójának nyomán, hanem az elpusztult falu sem épült fel többé, sőt hogy némely falu és pusztá nevéét maig is fedi a fölvert porral összevegyült rom- és hamuréteg.

Azonban a ma már névleg sem létező helyek nevein kívül a létezőké is elég nehézséget okoz részint a változások, részint a miatt, mivel már akkor is vagy még akkor vegyes vagy nem egészen magyar nyelvű vidékeken akkor vagy ma is magyar és szláv vagy más nevet viselt és visel számos hely. Nagyon képzelhető, hogy a nem magyar neveket semmivel sem írja pontosabban a török, mint a magyarokat; — így például Kékköt a nógrádi defter Ganin-nak írja Kamen helyett, holott Kékkő szláv neve megcsonkítatlanul Modri-Kamen volna. Vagy midőn ugyanazon defterben Ipolyság helyett Piripos-Ság fordul elő, ismét csak a törökösség nehezíti a rögtöni megérthetést, midőn Prépost-Ság helyett ír Piripos Ságot.

Mig azonban egyfelől magyar és szláv vagy német nevű helyeknek a török gyakran nem magyar nevét írta defterébe, addig másfelől nem ritkán jegyzett fel s őrizett meg oly magyar helyneveket is, melyeket ma nem igen jutna eszünkbe magyar eredetű neveknek tartani. Így például Bácsmegyében Vrusity vagy Verusity pusztája a 16. században még mint falu fordul elő a defterekben Veres-egyház név alatt; hasonlóan Sebusity ottani pusztája mint Sebősegyház falu, mint szintén a némi hírnévre vergődött fürdőhely Pality, vagy Palics mint Pálegyháza falu van bejegyezve. Ugyan ezen vidékről még csak egy az említetteknel érdekesebb példát. A Hunyadiak kora 1. kötetének 143. lapján egy oklevélre történik hivatkozás, mely szerint Albert király 1438-ban a két Hunyadinak vitézségök jutalmazásául Madaras, Tawankoth, Zabotka, Halas egész helységeket és Chewzapa egy részét adományozza. Madaras falu, Tavánkút pusztája, Szabadka és Halas városok ma is megvannak; Chewzapa helynevet azonban híjába keresünk a térképen. Erre nézve az 1580—90-diki defterek nyújtanak teljes felvilágosítást, melyekben Csőszápa más néven Jankó-Szállás mint 1580-ban 47, 1590-ben pedig mint 53 adózó által lakott falu van bejegyezve. Ezen hely ma Jankovác név alatt ismeretes. Csőszápa nevével ma

már senki sem tud semmit, a vidékbeli magyarság röviden csak Jankónak nevezi, mit azonban lakosai mint — szerintök — csúfnevet nem örömet hallanak. Jakab-Szállás, Bugacz-Szállás, Majos-Szállás és több hasonló helynévből a Tisza Duna közön ma már vagy egészen elmaradt a Szállás szó vagy pedig azzal és a nélkül egyformán említettik, míg a nagy Hunyadi nevérol nevezett Jankó-Szállás Jankováczczá lett s magyar ajkú lakosai gúnynévnek veszik, ha városukat a tiszta magyar nyelv szokás a nagy névadó emlékére ma is Jankónak mondja.

A defterek hasonló adatai nem csak a történetbuvárra, hanem a nyelvészre nézve is ingerlő hatással vannak s arról győzik meg, hogy helyneveink gyűjtése s értelmezése szempontjából a defterek szintén figyelmet érdemelnek. Helyneveinknek, a mint azok a defterekbe irattak, betűrendbe szedett sorozata s meghatározása nem csak a török okmányok olvasóira, hanem a magyar nyelvészre nézve is hasznos onomasticonnak mondható. Ha hazai történetírásunk s nyelvészetünk kölcsönösen még inkább közelednek egymáshoz mint azt eddig tették s még kevésbé hiszik mint ma, hogy egymás nélkül is megélhetnek: talán igyekezni fognak hozzá járulhatóvá tenni az eredeti adatokat.

A városok, faluk, puszták stb. nevein kívül nagyobb városainknál még a városrészek s utcák nevére is gyakran kiterjeszkednek a defterek. Így például Mohács utcái 1554-ben a következők: Nagy útcza, Piacz ú., Sz. Miklós ú., Ferencz (?) ú., Fel-Mohács útcza. Pécs utcái s városrészei ugyanazon évben: Sz. Ferencz városrész, Kis útcza, Sz.-László v. r. Köhid útcza, Sz. Tamás v. r. Nagy ú., Német ú., Fazokas ú., Piacz ú., Város malma v. r. Sz. Mária ú., Sz. Ferencz ú. és moszlimek v. része. Pécsvár(ad) utcái 1549-ben Felváros, Váralja, Torzsa. 1554-ben: Felváros, Váralja, Alsó város. Siklósé 1549-ben: Nagy útcza és Szeriús útcza.

Szegedéi 1554-ben: Felső szer, Sz.-György, Sz.-Miklós, Varga, Szélős, Fel-szer, Szombathely, Sz. Háromság Balog, Kun, Gombkötő, Halász, Sz.-Demeter, Nagy utcák s v. részek. 1580-ban ezeken kívül s részben ezek helyett említettnek: Tót. ú., Bódog asszony ú., Közép ú., Szabadka ú., Farkas ú., Budai ú., Nagy-Sz. Miklós ú., Sz. László ú., Kis Sz. Miklós ú., Madaras ú., és 1590-ben Új útca.

Hódmezővásárhelyei, mely akkor Békésvásárhelynek iratott, 1570-ben: Nagy ú., Hód ú., Felszer ú., Vásárhely ú., Tarján ú., Fáttra (?) ú.

A helyneveken kívül gyakran a család- és személynevekre nézve is tartalmazhatnak a defterek oly adatokat, melyeknek a genealogus sőt sokszor a helynevek gyűjtője is hasznát veheti. Azon defterekben ugyanis, melyek a fejadó (dsizije) kivetése céljából készültek, a helységek többnyire lakosaik neveivel együtt vannak feljegyezve. Ezen összeírások azonban csak a hódoltság első éveiben mondhatók teljeseeknek, mivel akkor az adózók és szegények elkülönítve bár, de egyaránt összeíratlak. Az 1554-dik év után már ritka az ily teljes conscriptio, mert a szegények (ná kadirán, ná tuvánán) nem, csupán az adózók nevei jönnek elő s számuk rendszeren egyenlő a házak vagy kapuk számával. Leginkább Baranya és Somogy megyékről maradtak ily teljes conscriptiok, melyekből kitünik, hogy nem csak a szegények, hanem a bírák és esküdtek is fel valának mentve a fejadó alól. Hasonló adómentesség jele látható az 1570 körüli szegedi dsizije defterben, hol midőn az adófizető lakosok városrészek vagy utcák szerint előszámláltatnak, az első név fölött az utolsó v. r. kivételével mindenütt ez olvasható: *bize khos az az nekünk jó,* s az összezésnél mindenütt egygyel kevesebb a fizető házsám mint a bejegyzett név. Az illető nevek viselői ha előljárók nem voltak is, mindenesetre valami szolgálatuk jutalmaul élvezték az adómentességet. — A szegények adómentességére még csak azt kell megjegyeznem, hogy e kedvezményben aránylag

nem csekély száma részesült a lakosságnak, mert például 1544-ben Veresmarton 181 bejegyzett névből 57 szegény és 4 biró, Laskón 311 közül 111 és 5 biró, Mohácson 227-ből 128 és 4 biró, Banovcsén 246-ból 84 és 4 biró nem fizeti a fejadót.

A fejadó defterekhez hasonlóan tartalmazzák még a lakosok vagy legalább ezek adófizető részének névszerinti összeírását a részletes adózási defterek az ugy nevezett defteri mofasszal-ok, melyek közül azonban eddig csak egy került elő a m. n. muzeum könyvtárába a Jankovich gyűjteménnyel jutott 'Nógrádi defter' s ebből is hiányzik egy pár levél. Ezen defter 1579-ből való s még akkor Nagyoroszfalu ma Nagyoroszi lakosai közt fel van jegyezve Márton mestőr, ki alatt hihetően a török által Szondihoz Drégelbe követül küldött orosz Márton pap értendő: a nevek után pedig ily jegyzet olvasható: Szondi Györgynek a drégeli vár közelében a nagy oroszfalusi határban eső 3 szeres rétjét ez idő szerint Hamza aga drégeli dízdár birja stb.

Azonban arra nézve, hogy mit s mily formában foglalnak magukba a defterek, az így kiszakitható egyes adatok felemlítése helyett czélszerűbbnek látszik előttem, ha a különböző defterekből azok egész tartalmára tájékozásul szolgáló kisebb részleteket eredeti s fordított szövegben egymás mellé helyezve közlök — mintegy függelékül. Az eredeti szövegre nézve meg kell jegyezmem, hogy annak nem csak hasonmás-szerű, de még betű szerinti közlése is nyomdai leküzdhetlen nehézségekbe ütközik: annál fogva arra kell kérémem az olvasót, hogy az arab betűk felett s alatt álló pontokat s ne talán előforduló egyéb jeleket úgy tekintse, mint a melyek az eredetiben csak itt ott elvétve vannak meg.

Elsőben is hadd álljon itt egy pár falu összeírása a nógrádi defterből az 1579-dik évről, mely defternek teljes czíme ez:

A budai tartományban eső nógrádi líva (szandsák) részletes deftere 987—1579-dik évről.

Zsél(y) falu Torocsány pusztával együtt.

Kristóf testvére Kelemen Vajas Kun fiai s
biró, Máté. szolga. Ambrús. János, Kelemen Benedek.

Mihelócz fia Mikó fia Szabó fia André
Ferencz, Balázs. Damján, Pál. Gergely, Antal. Mihály.

André fiai s Sánta Sípos fia Szele
Kósa, Ambrús Miklós. Pál. Antal, János. Lőrincz,

fia testvére Tót fiai és Maris fia
Pétör, Márton. Krizson, András Márton. Márton, Pál

Kis sel.. (?) Kánto(r) fia Jakab Cseh fia Kun
György. Lőrincz, Máté. szolga. Gergely, Ambrús. Gyénös,

fia Ösze fia Palkó testvére Kis fia
János. Benedek, Pétör. András, András. Márton, Tamás.

Ácsi testvére Benkó fiai s Kántor testvére
Ferencz, Antal. Tamás, Benedek Jakab. Máté, András.

Mihelócz fia Magyar fia másik Benkó Pásztor
Benedek, Máté. Márton, Lőrincz. Tamás. Simon.

Ház: 25.

Jövedelem: 13,500 akcese.

T. i.

25 kaputól:	350 kila	200 kila	1200 pint
1,250	tiszta búza után:	kétszeres után:	must után:
	4,200.	1,200.	4,800. (tized)

Lencse és	Méhkas	Bid'at-ból:	Fa- és széna-adóból:
borsó (tizedből):	tizedből:	250.	625.
170.	150.		

Kender- s káposzta-	Szalma árából:	Rét hasznából:
tizedből:	100.	180.

دفتر مفصل لواء نویغراد بمیرمیرآن بدون سنه ۹۸۷

قرید

بندیک	کلمن	قون	وایش	کلمن	ماتی	مزرع	طرروحان
ولدش	ولدش	یانوش	انبروش	صولغه	برادرش	بیرو	قیرشتوف
اندری	انطال	صبو	پال	میقو	بلش	مهه لوچ	فرنیچ
میکال	ولدش	کرکل	ولدش	دامیان	ولدش	فرنیچ	ولدش
سله	یانوش	شیپوش	شانظه	مقلوش	انبروش	اندری	انبروش
لورینچ	ولدش	انطال	پال	ولدش	ولدش	قوشه	ولدش
پال	ماریش	مارتون	اندراش	طوت	مارتون	پتور	مارتون
ولدش	مارطون	ولدش	ولدش	قزینزون	برادرش	ولدش	برادرش
قون	انبروش	چه	یاقب	ماتی	قانطو	کش شلون	قانطو
کنوش	ولدش	کرکل	صولغه	ولدش	لورینچ	کورک	لورینچ
طماش	کش	اندراش	پالقو	پتور	اوسه	یانوش	اوسه
ولدش	مارطون	برادر م	اندراش	ولدش	بندیک	ولدش	بندیک
اندراش	انطور	یاقب	بندیک	بنقو	انطال	اچی	انطال
برادر م	ماتی	ولدش	ولدش	ولدش	طماش	برادرش	برادرش
خانه	پاستور	دیگر بنقو	لورینچ	ماکار	ماتی	مهه لوچ	ماتی
۲۵	شیمون	طماش	ولدش	مارتون	ولدش	بندیک	ولدش

خاص

۱۳۵۰۰

عشر	عدس	شیره	مخلوط	خنطه	قیو
کواره	وغراه	پننه	کیله	کیله	۲۵
۱۵۰	۱۷۰	۱۲۰۰	۲۰۰	۳۵۰	۱۲۵۰
		۴۸۰۰	۱۲۰۰	۴۲۰۰	

حاصل	بهاء	عشر	رسم	بدعت
چایر	کاه	کندر و کلم	هیمة و کبیاة	صادیر
۱۸۰	۱۰۰	۱۱۲	۹۲۵	۲۵۰

Destibaniból:	Tapuból:	Gyümölcs tizedből:	Mátka-adóból
92.	85.	25.	35.
Hordó-adóból:	Bád-havából:	Benkó egy kerékre járó malmától	
50.	151.	25.	

Horpács falu:

Barla fia	Kakas fiai	és	Lukács fia
Benedek, Gáspár.	Gergely, István	Gál.	Ferencz, András
Varga testvére	fia	Kövér fiai	és Tót
András, János, Balázs.	András, János	Máté. Gergely,	
fiai és Bobori	fia	Róka	fia Csokai
Tamás Gál. János, András.	Miklós, Gáspár.	Ambrús,	
testvére Együd	Lőrincz testvére	fia	Orbán Lőrincz
György. János. Benedek,	Imre, Miklós. Benedek.	Benedek.	
fia	Tót		
Gergely. Albert.			Ház : 14.

Jövedelem : 5,900 akcese.

T. i.

14 kaputól:	220 kila	70 kila	290 pint
700.	tiszta búza után:	kétszeres után:	must után:
	2,640.	420.	1,160.
Lencse	Méhkas-	Bidátból: Fa- és széna-	Len- s ken-
s borsóból:	tizedből:	adóból:	der-tizedből:
81.	49.	350.	25.
Fokhagyma- s		Gyümölcs-	Káposzta- s
veres hagyma-tizedből:		tizedből:	répa-tizedből:
22.		15.	30.

عادت	رسم	عشر	رسم	رسم	بادهوا	آسیای
دشتبانی	طپو	میوه	عروس	فوجی	۱۵۱	بنقو بار
۹۲	۸۵	۲۵	۳۵	۵۰		رسم
						۲۵

قری

هورباج

بارلا	غاشپار	قاقاش	اشتوان	غال	لوقاچ	اندراش
بنديك	ولدش	كركل	ولدش	ولد م	فرنج	ولدش
وارغه	يانوش	بالاش	كور	يانوش	ماتی	طوت
اندراش	برادرش	ولدش	اندراش	ولدش	ولد م	كركل
طماش	غال	بوجوری	اندراش	روقه	غشپار	چوقه
ولدش	ولد م	يانوش	ولدش	مقلوش	ولد م	انبروش
كورك	اكود	لورینچ	ایمره	مقلوش	اوربان	لورینچ
برادرش	يانوش	بنديك	برادر	ولدش	بنديك	بنديك

م

خانه

۱۴

كركل طوت

ولدش البرد

حاص

۵۹۰۰

قپو	خنطه	مخلوط	شیره	عدس	رسم	بدعت
۱۴	کیله	کیله	پننه	وغراه	كواره	صادیر
۷۰۰	۲۲۰	۷۰	۲۹۰	۸۱	۴۹	۱۸۰
	۲۶۴۰	۴۲۰	۱۱۹۰			

رسم	رسم	عشر	عشر	عشر	عشر
همیه و کیاه	كتان و كندر	شیر و پياز	میوه	كلم و شلغم	
۳۵۰	۲۵	۲۲	۱۵	۳۰	

Szalma árából: Mátka adóból: Tapu-ból: Düstibáni-ból:
 15. 39. 38. 36.

Bádhavából
 s hordó adóból:
 100.

A budai tartomány bérbe adott jövedelmei defteréből 1543-ból.

Tolna városa rév-vámja és keresztyén fejadója, továbbá az ugyanazon városhoz tartozó Orontó, Hosszú tó (?), Kerka tó, és holt Duna halászó helyeinek, valamint kilenczedből, a megszököttek vagyonából, a kincstár közönséges bevételeiből, az eltűntek és a tolnai lakosok közül távollévők vagyonából befolyó jövedelmeknek Vajda István, mint a nevezett város birája, Fodor László, Vida Antal, Küzdi és más azon városbeli lakosokkal császári parancs értelmében 950-dik évi Rebbiül akhir hó 29-ére eső augustus 1-én (1543) kötött egyesség szerinti bérbe adása.

1/32	Az eredeti összeg $\frac{1}{2}$ 3	Ebből:		
	évre 300,000 akcese.	helyes	helyes	helyes
	Ezen összeget Isza,	befizettek	befizettek	19-én. ¹⁾
	szilihdár csapatbeli	Sábán hó ele-	Zilki'de ele-	befizettek
	emin $\frac{1}{3}$ évre fel-	jén 950-ben	jén u. a. év-	Muharrem
1/32	verte 50,000 ak-	(Oct. Nov.)	ben (1544 ja-	29-én 951-
	cséval.	Isza emin ke-	nuár végén)	ben (1544
	Ezen felvert össze-	zébe 886 ak-	u. annak ke-	april 22-én)
	get a fennevezettek	csét. stb.	zébe 43742	100,020 ak-
	ugyanakkor el-		akcsét. stb.	csét. stb.

fogadták s így az összeg $\frac{1}{3}$ évre lett 350.000 akcese. stb.

¹⁾ A „helyes“ a számvizsgáló észrevétele, mely egy fizetési tétel mellől sem maradt el, ha valóban annak találatott. Ugyanaz igazítja ki a Muharrem 29-dikét 19-re, mi april 12-vel egyez.

بها	رسم	رسم	عادت	بادهوا
كاه	عروس	طپو	دشتبانی	ورسم فوچی
۱۵	۳۹	۳۸	۳۹	۱۰۰

دفتر مقاطعات ولایت بدون سنه ۹۵۰

مقاطع

کمرک اسکلہ و جزیه کبران واروش تولنه مع طالبان اورون کول و حوس سون و قرقه کول و اولمش طونه تابع واروش مزبوره مع محصول نوه و قاچقون و بیت المال عوام و مال غایب و مال مفقود در نفس تولنه در عهده و ایدہ اشتوان بیرو واروش مزبوره و فودور لاسلو و ویدہ انتال و کوسدی و غیره بر اہالی واروش مزبوره بر اول اغستوس الواقع فی ۲۹ ربیع الآخر سنه ۹۵۰ بر موجن حکم ہمایون

منہ	فی الاصل
صح	فی ثلث سنین
صح	۳۰۰۰۰
صح	زیادہ کرد عیسی
صح	بر جماعت سلحداران
صح	امین
صح	فی ثلث سنین
صح	۵۰۰۰
صح	زیادہ مزبوری
صح	مذکورہ قبول
صح	ایلدیلر فی التاریخ
صح	المزبور
صح	فی ثلث سنین
صح	۳۵۰۰۰
صح	الی اخرہ

A budai tartomány szandsákjaiban eső timárok lajstromából 1572—5-ben.

Kerület:

Nagy Kálló a szolnoki szandsákban
(be van írva).

Timár (kisebb hűbéres):

Khalil ben Musztafa	rá iratott róla magáról.		
Falu:	Falu:	Falu:	Falu:
Oszlár,	Bogát,	Nagy Kálló	Ság,
Nagy Kállóhoz.	Nagy Kállóhoz.	Nagy Kállóhoz.	Csongrádhoz.
1900.	2000.	2200.	1800.

Pusztá:	Falu:	Falu:	Falu:
... dekház,	Barakony,	Bánkút,	Szék, más né-
Kürt és Ság	Túrhoz.	u. ahhoz.	ven Bor (?) székház,
faluk határában.	500.	500.	Debreczenhez.
200.			1000.

Falu:	(Szántó föld:)	
Nagy Komádi,	Nagy és Kis Szakál	
Túrhoz.	faluban.	
1000.	1000.	összesen: 12,000

Átíratott rá Khoszrev ben Abdullah-ról, a ki elhalt:

Falu:	Falu:	Falu:	Falu:
Nagy Rév,	Megyer,	Berkesz,	Nagy Varsány,
Csongrádhoz.	N. Kállóhoz.	N. Kállóhoz.	Kenderes és Tarján.
5.500	3,000	50.	1000.

(Szántó föld:)	(Szántó föld)	összesen: 12,000
Oszlár faluban,	Bogát faluban,	a szántóföldekből: 2,000
Nagy Kállóhoz.	u. ahhoz.	összeg 14,000
1000.	1000.	a felemeléssel 16,000
		adó 215
		(akcse.)

روزنامه‌چیه ۳ تیمارها ۳ الویه ۳ ولایت بدون ۳ ۹۸۰—

ناحیه
 ناگ قالو
 در لوا ۳ صولنوق
 مزر

تیم
 خلیل بن مصطفی
 بر تحویل خود

قریه ۱۹۰۰ اوسلار تابع م
 بوغات تابع م ۲۰۰۰
 قریه ناگ قالو تابع م ۲۲۰۰

قریه ۱۸۰۰
 مزرعه ۲۰۰
 قریه ۵۰۰
 شاغ تابع چونغراد همه دیک هاز بر اقون تابع بانقوت تابع م
 بر د قریه ۳ کورت طور ۵۰۰
 و شاغ ۲۰۰

قریه ۱۰۰۰ سیک نام دیکر بور
 قریه ۱۰۰۰ ناگ قومادی
 بر قریه ۱۲۰۰۰ ناگ وکش صقال
 سیکهاز تابع دوبره چین تابع طور ۱۰۰۰
 یکن ۱۲۰۰۰

بر تحویل شد

خسرو بن عبد الله که فارغ شد

قریه ۵۰۰ ناگ ریو تابع
 قریه ۳۰۰۰ مکر تابع ناگ قالو
 قریه ۵۰۰۰ برکسن تابع ناگ قالو

قریه ۱۰۰۰ ناگ ویرشان
 بر قریه ۱۰۰۰ اوسلار تابع ناگ قالو
 بر قریه ۱۰۰۰ بوغات تابع م
 وکندرشو تریان ۱۰۰۰

یکون ۱۲۰۰۰ جفت م ۲۰۰۰
 رسم ۲۱۵ بر وجه تکثیر ۱۴۰۰۰
 رسم ۲۱۵

